

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 1/2018

Obsah

Helena Sadílková Váhy historického poznání	05
---	----

RECENZOVANÁ ČÁST

Lada Viková Adolf Ištván – romský legionář z Bohusoudova: z bádání nad jeho dopisy	19
Milada Závodská Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela	59
Jiří Smlsal Holokaust Romů v retribučním soudnictví	93

NERECENZOVANÁ ČÁST

Michal Schuster Archivní fond Zemská donucovací pracovna Brno jako zdroj dokumentace romských obětí holokaustu v České republice – nálezová zpráva	123
Stíny, vzpomínky a naděje / Rozhovor se Zdeňkem Danielem st. a Zdeňkem Danielem ml.	141
Antonín Daniel O Romech z Oslavan. Historická práce Antonína Daniela o Romech z jeho rodné obce	167
Michal Schuster Projekt Databáze romských obětí holocaustu v České republice	187
Kristina Dienstbierová O svou minulost bychom se měli zajímat. Zpráva o projektu „Paměť Romů“ společnosti Romea, o. p. s.	193
Helena Sadílková Zpráva o činnosti Pražského fóra pro romské dějiny	197
RECENZE ANOTACE	201

O svou minulost bychom se měli zajímat. Zpráva o projektu „Paměť Romů“ společnosti Romea, o. p. s.

„Dříve, než byla televize, tak se lidé prostě setkávali a vyprávělo se. Romové nikdy neměli psané písmo, neměli možnost učit se z psaného písma, a tak to vyprávění bylo hrozně důležité. O svou minulost bychom se měli zajímat, protože minulost je to, co nás, Romy, spojuje.“ Miroslav Zima²

Projekt Paměť Romů obecně prospěšné společnosti Romea se snaží mapovat osudy Romů žijících v současné době na území České republiky, a představit tak historii Romů od válečných dob až po současnost jejich vlastníma očima. V rámci projektu vzniká sbírka vzpomínek romských pamětníků v podobě video-rozhovorů, které jsou ve zkrácené, sestříhané podobě publikovány na webových stránkách www.pametromu.cz. Nahrávky budou v plném rozsahu dostupné k badatelským účelům v Muzeu romské kultury v Brně a na Seminári romistiky Katedry středoevropských studií FF UK v Praze. Projekt je realizován za finanční podpory Bader Philanthropies.

Hlavním impulzem pro vznik projektu byl především fakt, že historie Romů, ačkoli je nedílnou součástí historie celé české společnosti, není příliš známá. Ve školách se až na výjimky neučí a materiálů, které by byly dostupné laické veřejnosti, je nedostatek. Samotní Romové, pokud mají o své historii nějaké povědomí, mají ho většinou pouze skrze vyprávění příbuzných.

Právě na orální tradici projekt navazuje a snaží se o dějinných událostech, jejich dopadech na život pamětníků, ale i o každodennosti pamětníků v různých obdobích uchovat svědectví pro další generace, a poskytnout tak cenný zdroj informací ze života menšiny, která stojí do značné míry na okraji zájmu nejen historického bádání.

Natáčení narativů s romskými pamětníky není samozřejmě novátorským počinem, existuje celá řada projektů sbírajících narativy, zvláště pak v romistickém bádání, nicméně samotné rozhovory s pamětníky bývají většinou, z různých zcela pochopitelných důvodů, dostupné pouze pro badatelské účely.

Projekt se tedy jako jeden z mála soustředí na to, aby zaznamenaná vyprávění byla dostupná široké veřejnosti, aby tak co nejsrozumitelnější formou mohl

¹ Mgr. Kristina Dienstbierová působí v organizaci Romea, o.p.s. jako vedoucí projektu Paměť Romů.
E-mail: kristina.dienstbierova@gmail.com

² Minulost je to, na čem se můžeme shodnout. Rozhovor s Miroslavem Zimou, 5. 12. 2017 - www.pametromu.cz

představit historii Romů žijících na území našeho státu. Neanonymizované životní příběhy jsou tím nejlepším způsobem, jak takovou historii zprostředkovat. Nejedná se totiž o neosobní faktická data, ale o konkrétní lidi, kteří řeší v životě podobné problémy jako kdokoli jiný.

Tato forma neanonymizovaných veřejně dostupných video-rozhovorů však přináší mnohá omezení, kterým jsme museli čelit. Především fakt identifikovatelnosti pamětníků je značně omezující už při jejich výběru, neboť existuje oprávněná obava jednak ze zneužití samotné výpovědi, ale v případě strategie skrývání vlastní identity i strach z toho, že by mohli být pamětníci kvůli poskytnutí rozhovoru identifikováni svým okolím jako Romové. Jistá omezení přináší i záměr zveřejnění rozhovoru ve „stravitelné“ formě. To totiž předpokládá určité vypravěčské schopnosti pamětníka, a současně nelze jít příliš do hloubky. Jednak z časových důvodů, ale i kvůli technickým možnostem samotného střihu. Některé pasáže nelze v sestřihu použít, například pokud v nich pamětník odkazuje na kontext, který v sestřihu použit nebyl. Dalším důvodem je pak i to, že rozhovor není dost dobře možné opakovat, aby pamětník mohl dovysvětlit případné nejasnosti, neboť by k tomu bylo potřeba nasimulovat stejnou situaci.

Sběr výpovědí

Souborem výpovědí bychom chtěli obsáhnout co nejširší paletu témat. Proto se při výběru pamětníků soustředíme na to, aby pocházeli, pokud možno, z různých sociokulturních vrstev, od obyčejných lidí po ty veřejně činné, nebo aby pocházeli z různých regionů České republiky. Nicméně vzhledem k problematičnosti zvolené formy spojené především se strachem potencionálních pamětníků ze zneužití jejich osobních výpovědí a taktikou neviditelnosti, jsme se zprvu obraceli především na pamětníky, u kterých jsme tento problém nemuseli řešit. Tedy na ty, kteří se k romství veřejně hlásí, anebo k projektu a jeho realizačnímu týmu chovají důvěru založenou především na osobních vazbách. Tento okruh pamětníků jsme posléze rozšiřovali o pamětníky, kteří nám byli těmi původními doporučení, postupovali jsme tedy tzv. metodou sněhové koule.

Vzpomínky byly nahrávány v přirozeném prostředí vypravěčů, a sice tazateli – většinou studenty, absolventy či pedagogy z oboru romistika na FF UK – kteří mají zkušenosti jak s romským prostředím, tak i s nahráváním pamětníků jako takových. Rovněž se jedná o tazatele, kteří se orientují v romské historii.

Všechny rozhovory byly vedeny podle podobného schématu. Zpočátku během jedné návštěvy pamětník vyprávěl svůj životní příběh s ohledem na ty momenty jeho života, kterým on sám přikládá důležitost. Posléze mu byly kladeny doplňující otázky k tématům, o kterých se buď již zmínil, nebo která by se ho mohla týkat. To se však v některých případech ukázalo jako nedostatečné, neboť v rozhovoru zůstávaly některé momenty nedopovězené. Posléze jsme tedy postup upravili

a rozhovory byly nahrávány při dvou návštěvách s odstupem alespoň dvou týdnů. Při prvním kontaktu pořídil tazatel pouze audiozáznam s cílem seznámit se a zjistit o pamětníkovi bližší informace, otestovat jeho schopnost uceleněji vyprávět, vybrat vhodné místo v domácnosti pro následné natáčení apod. Výjimku tvořili pouze pamětníci, se kterými tazatelé v minulosti již vzpomínky nahrávali. U těchto se přistoupilo rovnou k druhému natáčení, kterému byl již přítomen i kameraman.

Ač se metodologicky nahrávání ve dvou kolech ukázalo jako více vyhovující, i tento postup s sebou nesl riziko. Někteří pamětníci při druhé návštěvě nedokázali překonat vědomí, že už jednou tazateli vše vyprávěli, a nehovořili již tak detailně a souvisle jako při návštěvě první, při které byli nahráváni pouze na audio.

Rozhovory byly vedeny v českém, slovenském nebo romském jazyce, přičemž výběr jazyka byl ponechán čistě na pamětníkovi. Celková délka rozhovorů (natočených na video při druhé návštěvě) se pak pohybuje mezi jednou a třemi hodinami v závislosti na vyprávěči.

Zpracování a publikace výpovědí

Pro publikaci na webových stránkách byly rozhovory zpracovány tak, aby představovaly souvislá vyprávění o délce zhruba dvaceti minut. Vybírali jsme zajímavé pasáže s ohledem na zachování pestrosti témat a úhlů pohledu na dané události či témata.

Každý rozhovor je také doplněn o stručný medailon pamětníka, o informace týkající se samotné nahrávky, její popis a o editovaný přepis publikovaného rozhovoru.

Zveřejněné výpovědi nejsou zatím na stránkách projektu nijak tříděny, ale do budoucna tomu tak bude. Pro lepší orientaci plánujeme nahrávky rozřadit podle časových období a také tematicky.

Pamětníci a výpovědi

Doposud se nám podařilo natočit rozhovory s padesáti pamětníky různých věkových kategorií. Záměrně jsme se zpočátku soustředili na starší ročníky. Věkové rozpětí pamětníků se pohybuje mezi rokem narození 1929 až 1971, nejvíce jich je z generace narozené ve čtyřicátých a padesátých letech.

Pamětníci pocházejí z různých sociálních vrstev, někteří byli nebo jsou občansky a politicky aktivní, jiní jsou širší veřejnosti zcela neznámí. Největší počet pamětníků pochází ze skupiny slovenských Romů, zastoupeni jsou však i Romové olaští, čeští, moravští a Sintové.

Ve vzpomínkách se objevují rozmanitá témata od známějších celospolečenských událostí přes fakta týkající se státní politiky vůči Romům po čistě osobní vzpomínky na každodenní život v časovém rozmezí od předválečné doby po současnost. Výpovědi do značné míry představují odlišnou perspektivu vnímání historických událostí tzv. „velkých dějin“, než s jakou se obvykle můžeme setkat u většinové společnosti. Některé

klíčové události nejsou ve vyprávění tematizovány, neboť nijak neovlivnily osobní životy Romů v Č(SS)R. Naopak události jiné, které by většinová společnost přešla téměř bez povšimnutí, měly pro jejich životy citelné důsledky, jako například rozdělení Československa a následné vydání zákona o státním občanství.

Témata zaznamenaná v rozhovorech nejsou zastoupena zcela rovnoměrně tak, jak bychom si přáli. Nejmarkantněji se to projevuje ve vzpomínkách na válečné období. Vzpomínky na toto období z území Slovenska pokrývají širší paletu témat. Naproti tomu vzpomínky na stejná léta z území Protektorátu Čechy a Morava nejsou natolik tematicky pestré, aby vytvořily ucelenější obrázek doby. Přímých pamětníků, kteří by tuto dobu pamatovali a byli ochotni se o své vzpomínky veřejně podělit, je bohužel velmi málo, tudíž kromě dvou případů se jedná o vyprávění zprostředkovaná a velmi kusá.

Ani regionálně se nám doposud nepodařilo dosáhnout rovnoměrnějšího zastoupení pamětníků, což však do značné míry souvisí s metodou výběru pamětníků.

Co máme v plánu

V letech 2019 a 2020 bude projekt pokračovat. Kromě nahrávání dalších pamětníků se více zaměříme na prohlubování obsahu webových stránek a další využití dosavadních výpovědí.

Především chceme stránky doplnit o doprovodné texty, které by výpovědi zasadily do širšího historického kontextu, a byly tak lépe srozumitelné pro laickou veřejnost. Ne vždy je totiž z výpovědi pamětníka zcela zřejmé, o kterých událostech hovoří, ať již z toho důvodu, že si pamětník nebyl vědom okolností, za kterých se mu určité události děly, nebo je pouze nespecifikoval – zvláště pak pokud posluchač nemá hlubší povědomí o romské historii.

Ze stejného důvodu se chystáme výpovědi doplňovat i o dobové dokumenty a fotografie vztahující se k životním událostem daných pamětníků.

Se samotnými výpověďmi chceme pracovat i dále. Už dnes je využíváme jako zdroj ilustrací ke zpravodajským textům a tvorbě minidokumentů u příležitosti výročí různých historických událostí na zpravodajském serveru Romea.cz, ale poskytujeme je k tomuto účelu například i redakci pořadu Českého rozhlasu „O Roma vakeren“.

Především bychom však rádi dosáhli toho, aby s nimi pracovali i pedagogové ve školách. Proto příběhy poskytujeme organizacím, které se zaměřují na vzdělávání v oblasti romské historie. Chystáme také vytvoření vlastní metodiky pro práci s příběhy ve výuce.

Protože jsme se setkali s pozitivními ohlasy zejména ze strany mladých Romů, chceme je do projektu zapojit aktivněji. Aktuálně připravujeme soutěž, která bude postavena na nahrávání a zpracovávání rodinných historií. Doufáme, že tak získáme tipy na další zajímavé pamětníky a zároveň v mladé generaci vzbudíme hlubší zájem o vlastní dějiny.